

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет технології виробництва і переробки продукції тваринництва,
стандартизації та біотехнології

Кафедра ветеринарної медицини та гігієни

Внутрішні хвороби тварин

курс лекцій

для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти ОПП
«Ветеринарна гігієна, санітарія і експертиза» спеціальності 212
«Ветеринарна гігієна, санітарія і експертиза» денної форми здобуття вищої
освіти

Миколаїв
2025

УДК 636.09:616
В60

Друкується за рішенням науково-методичної комісії факультету ТВПШТСБ Миколаївського національного аграрного університету від 19 березня 2025 р., протокол № 7.

Укладач:

А. В. Іовенко – кандидат вет. наук, доцент кафедри ветеринарної медицини та гігієни, Миколаївський національний аграрний університет.

Рецензенти:

Т. П. Білопольська – канд. вет. наук, лікар ветеринарної медицини, провідний аудитор ДСТУ ISO 22000 та ДСТУ ISO 9001;

С. П. Кот – кандидат біол. наук, доцент кафедри ветеринарної медицини та гігієни, Миколаївський національний аграрний університет.

Внутрішні хвороби тварин : курс лекцій для здобувачів другого
В60 (магістерського) рівня вищої освіти ОПП «Ветеринарна гігієна, санітарія і експертиза» спеціальності 212 «Ветеринарна гігієна, санітарія і експертиза» денної форми здобуття вищої освіти / уклад. А. В. Іовенко. Миколаїв : МНАУ, 2025. 30 с.

УДК 636.09:616

Зміст

Лекція 1. Хвороби нервової системи. Загальні симптоми	4
Лекція 2. Хвороби головного мозку і оболонки. Сонячний удар	5
Лекція 3. Тепловий удар	8
Лекція 4. Менінгоенцефаліт	10
Лекція 5. Хвороби спинного мозку і оболонки. Менінгомієліт	13
Лекція 6. Функціональні та вегетативні нервові хвороби. Стрес. Неврози	15
Рекомендована література	28

Лекція 1. Хвороби нервової системи. Загальні симптоми.

Хвороби нервової системи умовно поділяють на органічні й функціональні. До **о р г а н і ч н и х** належать хвороби, при яких чітко виражені морфологічні зміни в оболонках і речовині мозку, а також спостерігається функціональний розлад нервової системи (сонячний і тепловий удари, запалення головного і спинного мозку та їхніх оболонок, удар і струс головного і спинного мозку).

Функціональні нервові хвороби (неврози та ін.) характеризуються розладом функцій нервової системи без виражених морфологічних змін в оболонках і речовині мозку.

Загальні симптоми. До загальних симптомів хвороб головного і спинного мозку належать:

- розлад вищої нервової діяльності, який проявляється збудливістю, пригніченням і ослабленням умовних та безумовних рефлексів; ослаблення умовних і безумовних рефлексів клінічно проявляється тим, що тварини важко знаходять корм, воду, не

відповідають на оклик, пестощі, рухи їхні непевні, некоординовані;

- розлад рухової сфери, який проявляється судомами, паралічами, що вказує на ушкодження центрів руху або провідних шляхів;

- розлад шкірної чутливості, який характеризується гіпоестезією, гіперестезією, парестезією, анестезією певних частин тіла;

- розлад функцій внутрішніх органів, який викликає блювання (центрального походження), призводить до неправильного приймання корму, брадикардії або тахікардії, порушення ритму й частоти дихання;

- зміна картини дна ока (гіперемія, застій, набряк, атрофія, збліднення соска або зорового нерва).

Тепер змінилися традиційні умови утримання тварин, збільшився приплив незвичних подразників (стресові фактори), і все це призводить до ослаблення функціонального стану та до захворювань нервової системи.

Лекція 2. Хвороби головного мозку. Сонячний удар.

Хвороби головного мозку і оболонки.

Сонячний удар (hyperinsolatio) перебігає гостро й характеризується ураженням центральної нервової системи внаслідок перегрівання головного мозку та його оболонки сонячним промінням.

Етіологія. Причиною хвороби є тривала дія інтенсивних прямих сонячних променів на головний мозок тварини. Сприяють

захворюванню виснажлива робота в жарку сонячну погоду, ожиріння або нестача води, серцево-судинна недостатність, а також транспортування тварин на відкритих площадках або перегін їх на значну відстань у сонячні безвітряні дні. Частіше хворіють коні, велика рогата худоба. Дуже чутливі до дії сонячних променів лисиці, пєсці й норки при клітковому утриманні їх.

Патогенез і патолого-анатомічні зміни. Прямі сонячні промені (особливо інфрачервоний спектр), тривало діючи на ділянку голови, викликають перегрівання головного мозку і його оболонок, внаслідок чого виникають активна гіперемія і набряк головного мозку та його оболонок, підвищується внутрішньочерепний тиск, порушуються функції кори головного мозку, судинорухового й дихального центрів, настає розлад діяльності внутрішніх органів. Тварина гине від паралічу серця або дихального центру.

При розтині знаходять гіперемію мозкової речовини та оболонок мозку, цяткові крововиливи і зміни в мозковій тканині у вигляді вогнищ, переповнення мозкових шлуночків спинномозковою рідиною.

Симптоми. Спочатку помічають слабкість, кволість, швидку стомлюваність, підвищене потовиділення, згодом – невелике збудження, часте дихання, хитку ходу, лякливий погляд, випинання очей, розширення зіниць. Тварини реагують на найменший подразник. Спостерігаються випадки буйства, невпинний рух, може настати коматозний стан. Температура тіла нормальна, але може бути підвищена. Видимі слизові оболонки червоні. Виражена тахікардія і збільшена частота дихання. У тяжких випадках захворювання

тварини падають і гинуть у судомах.

Перебіг і прогноз. Перебіг хвороби гострий. Прогноз обережний. При усуненні причин і своєчасному лікуванні прогноз сприятливий. У тяжких випадках захворювання тварина видужує через 5–10 діб.

Діагноз. При встановленні діагнозу враховують дані анамнезу, симптоми, виключають інтоксикації, гострі інфекції, менінгоенцефаліт, укуси отруйних комах і змій.

Терапія. Тварин поміщають у затемнене прохолодне приміщення або ставлять в тіні, їм накладають холодні компреси на голову і на ділянку серця, обливають голову холодною водою. Призначають засоби, які збуджують дихання, серцево-судинну діяльність (цитітон внутрішньовенно: коням, великій рогатій худобі по 5–10 мл, вівцям і свиням 2–4 мл, собакам 1–2 мл на тварину, кофеїн бензоат натрію 10%, підшкірно: коням по 10–20 мл, великій рогатій худобі по 20–40 мл, дрібним жуйним, свиням, собакам по 2–8 мл; кордіамін внутрішньовенно: коням і великій рогатій худобі по 10–15 мл, дрібній рогатій худобі і свиням по 2–3 мл; підшкірно: великим тваринам по 15–20 мл, свиням по 2–4 мл).

При вираженому збудженні застосовують заспокійливі засоби. Ефективне внутрішньовенне введення ізотонічного розчину натрію хлориду або 40 %-го розчину глюкози. При ціанозі й симптомах набряку легенів (пінясте кров'янисте носове витікання, шуми крепітації в легенях) роблять кровопускання (5–7 мл крові на 1 кг маси тіла тварини), застосовують сечогінні: фуросемід, а потім внутрішньовенно вводять кальцію хлорид, внутрішньовенно або

внутрішньом'язово – неоадиган великим тваринам по 2–5 мл, дрібним по 0,2–1 мл два–три рази на добу.

Профілактика. Слід оберегати тварин від тривалої дії прямих сонячних променів. Для цього на пасовиськах обладнують тіньові навіси для відпочинку тварин, забезпечують їх достатньою кількістю води для напування.

Транспортування і довготривалі перегони тварин доцільно робити в прохолодний час доби. Особливу увагу слід звертати на тварин, завезених з північних широт у південні, і поступово привчати їх до дії сонячних променів.

Лекція 3. Тепловий удар.

Тепловий удар (hyperthermia) – це хвороба, яка перебігає гостро і характеризується порушенням функцій центральної нервової системи внаслідок загального перегрівання організму та порушення процесу теплорегуляції.

Етіологія. Основною причиною теплового удару є порушення терморегуляції. Спостерігається при тривалому перебуванні тварин в умовах високої зовнішньої температури і підвищеної вологості повітря, при тривалих перегонах і транспортуванні в жарку безвітряну погоду з високою вологістю повітря, перевезенні в тісних, душних вагонах і трюмах пароплавів, скупченому утриманні тварин у приміщеннях без вентиляції.

Найбільш чутливі до перегрівання молодняк і хворі тварини (хвороби серця, ожиріння тощо).

Патогенез і патолого-анатомічні зміни. Тривала дія теплоти збільшує потовиділення, з організму втрачається багато води, кров згущується, розвиваються тахікардія і гіпоксія. Перегрівання організму призводить до зміни функціональної діяльності вищих вегетативних центрів головного мозку, настає розлад системи терморегуляції, серцево-судинної системи, обміну речовин, а це призводить до автоінтоксикації, порушення функцій внутрішніх органів, центральної нервової системи, набряку легенів. Тварина гине від асфіксії або серцево-судинної недостатності.

Патолого-анатомічні зміни характеризуються гіперемією мозкових оболонок, набряком головного мозку, переповненням спинномозковою рідиною шлуночків мозку, переповненням кров'ю легенів, набряком легенів, печінки, нирок, серця.

Симптоми. Хворі тварини дуже потіють, не приймають корму, у них порушується координація рухів. Згодом спостерігається загальне збудження і неспокій, спрага. Зіниці розширені, температура тіла значно підвищується, видимі слизові оболонки ціанотичні. Спостерігаються виражена тахікардія, стукаючий серцевий поштовх, частий і малого наповнення пульс, тахіпноє (дихання стає різко частим). Венозний тиск підвищується, артеріальний – знижується. Після цього виявляються симптоми порушення центральної нервової системи і набряку легенів. Тварини гинуть при клонічних судомах на фоні коматозного стану.

Перебіг і прогноз. Тепловий удар перебігає гостро. Прогноз обережний, при своєчасному лікуванні – сприятливий. Діагноз можна поставити за даними анамнезу і характерними симптомами.

Захворювання необхідно диференціювати від сонячного удару, сибірки, отруєнь. Тепловий удар відрізняється від сонячного удару підвищенням температури тіла в поєднанні з занепадом роботи серця, що виникає в умовах утрудненої тепловіддачі.

Терапія. Тварин переводять у тінь, у прохолодне місце. Якщо захворювання виникло в приміщенні, тварин виводять на свіже повітря, посилюють вентиляцію приміщення. Тварин забезпечують прохолодною водою для пиття. Все тіло тварини обливають водою, накладають холодні компреси на голову та на ділянку серця. Ефективні прохолодні клізми і промивання шлунка холодною водою.

Внутрішньовенно вводять ізотонічний розчин натрію хлориду або рідину Рінгера-Локка, розчин глюкози. Призначають засоби, які збуджують серцево-судинну діяльність і дихання, заспокійливі. При виявленні симптомів набряку легенів роблять кровопускання (див. терапію при сонячному ударі).

Профілактика. Головним у профілактиці теплового удару є заходи, спрямовані на запобігання перегріванню тварин. Для цього не слід допускати скупчення тварин у жаркий період року, особливо при високій вологості повітря. Спортивним коням у жарку погоду зменшують навантаження. При довготривалих перегонах та під час транспортування тварин забезпечують прохолодною підсоленою водою.

Лекція 4. Менінгоенцефаліт.

Менінгоенцефаліт (meningoencephalitis) – тяжке захворювання,

яке характеризується запаленням головного мозку та оболонок і проявляється глибокими розладами функцій головного мозку.

Етіологія. Причиною розвитку первинного менінгоенцефаліту є різні мікроорганізми, особливо віруси. Сприяють виникненню захворювання травми, контузії, удари, струс головного мозку, поширення запалення з суміжних органів (особливо з внутрішнього вуха), алергічний стан, простудні фактори, перегрівання, отруєння різними отрутами, інтоксикація, підвищена сонячна радіація тощо. Вторинний менінгоенцефаліт спостерігають при хворобі Ауескі, сказі, інфекційному енцефаломієліті коней, ценурозі.

Патогенез і патолого-анатомічні зміни. Внаслідок розмноження збудників захворювання (вірусів, інших мікроорганізмів) виникають запальні й дегенеративні процеси в оболонках мозку, мозковій речовині, збільшується внутрішньочерепний тиск за рахунок накопичення ексудату й посиленого утворення цереброспінальної рідини, виникають розлади дії вищої нервової системи, порушуються функції внутрішніх органів. При розтині знаходять гіперемію і набряк оболонок мозку, крововиливи. Мозкові шлуночки переповнені спинно-мозковою рідиною (ліквором).

Симптоми. У тварин порушується вища нервова діяльність з розвитком менінгеального синдрому (посилена пітливість, салівація, розширення зіниць, гіперестезія шкіри, ригідність м'язів, клонічні судоми). Згодом спостерігаються стрімкі безцільні рухи вперед, збудженість, агресивність. Тварини не впізнають осіб, які їх обслуговують. У тварин зникають умовні рефлекси. Температура тіла

підвищена, можуть розвиватися коматозний стан, серцево-судинна і дихальна недостатність. Потім збудження змінюється загальною депресією. Характерна поза “статуї”. Клоніко-тонічні судороги змінюються парезами й паралічами. У тварин, які видужали, часто спостерігаються залишкові явища.

Перебіг і прогноз. Хвороба перебігає гостро або хронічно.

Прогноз обережний, при хронічному перебігу – часто несприятливий.

Діагноз. При встановленні діагнозу враховують дані анамнезу, симптоми, виключають сказ та інші захворювання, які супроводжуються запаленням головного мозку.

Терапія. Тварин переводять у затемнене приміщення, створюють їм повний спокій. Застосовують заспокійливі і снодійні засоби: аміназин, мединал, барбітал. Призначають антибіотики і сульфаніламіді в максимальних дозах. З метою зменшення інтоксикації і виведення отруйних продуктів вводять гексаметилентетрамін усередину або краще внутрішньовенно в дозах: великим тваринам по 10–20 г, дрібній рогатій худобі та свиням 2–5, собакам і лисицям по 0,3–2 г, а також глюкозу, серцеві й сечогінні засоби.

Ефективно вводити препарати йоду для прискорення ліквідації запальних вогнищ: натрію йодид або калію йодид. Рекомендується застосовувати вітаміни групи В, лецитин, пускати кров, робити відтяжну терапію.

Профілактика. Слід запобігати і своєчасно лікувати різні інфекційні захворювання, інтоксикації, не допускати травматизму.

При алергічному стані своєчасно застосовувати протиалергічні засоби.

Лекція 5. Хвороби спинного мозку і оболонки. Менінгомієліт.

Менінгомієліт (meningomyelitis) характеризується запаленням спинного мозку та його оболонки і проявляється розладом функцій спинного мозку.

Етіологія. Захворювання розвивається внаслідок проникнення в оболонку і в мозкову речовину збудників вірусних або бактеріальних інфекцій. Часто вторинний менінгомієліт виникає як ускладнення інфекційних хвороб (інфекційний енцефаломієліт коней, чума м'ясоїдних) та інтоксикацій.

Первинний менінгомієліт виникає при механічних травмах хребта, переході запалення з суміжних тканин. Цьому сприяють перевтома, перегрівання та переохолодження тварин, а також виснаження та остеодистрофія.

Патогенез і патолого-анатомічні зміни. Етіологічні фактори викликають запальний процес у спинному мозку і його оболонках, що супроводиться гіперемією, набряком, десквамацією ендотелію капілярів, крововиливами, які призводять до збільшення кількості цереброспінальної рідини, підвищення тиску ліквору на корінці спинномозкових нервів і мозкову речовину, до розладу чутливих, рухових і вегетативних функцій спинного мозку.

При патолого-анатомічному розтині знаходять гіперемію,

крововиливи, набряки оболонок мозку й мозкової речовини.

Симптоми менінгомієліту залежать від ступеня та локалізації ураження. У тварин помічають підвищення тактильної (шкірної) болючої чутливості, фібрилярне тремтіння м'язів кінцівок і спини, а згодом – тонічні судоми. Температура тіла підвищена, пульс і дихання частішають, спостерігається аритмія серця. Рух і вставання тварин утруднені. Інколи тварини зовсім не можуть стояти. Спостерігаються часті сечовипускання і дефекація, які надалі стають мимовільними.

Розвиваються парези й паралічі кінцівок, прямої кишки, сечового міхура. У таких тварин спостерігаються атрофія м'язів, пролежні. Гине тварина від інтоксикації і сепсису.

Перебіг і прогноз. Хвороба частіше перебігає гостро, рідше підгостро. Запальний процес у твердій мозковій оболонці може перебігати хронічно. Прогноз обережний, а в тяжких випадках – частіше несприятливий.

Діагноз ставлять на основі характерних симптомів, перебігу хвороби та даних анамнезу. Виключають сказ.

Терапія. Хворим тваринам підстилають багато м'якої підстилки, при потребі тварин перевертають з боку на бік, роблять масаж кінцівок. Застосовують тепло на ділянку хребта, заспокійливі та знеболювальні засоби: анальгін, аміназин, новокаїн; призначають дибазол усередину в дозах: коням по 0,02– 0,06 г, свиням по 0,006– 0,02 г. Внутрішньовенно вводять 40%-ий розчин гексаметилентетраміну в дозах: великим тваринам по 100 –200 мл, дрібним – по 5–50 мл, глюкозу, гіпертонічний розчин натрію

хлориду. Підшкірно і внутрішньом'язово вводять вітамін В₁ в дозах: телятам по 50–100 мг, поросятим по 10–20 мг; вітамін В₆ – дрібним тваринам і свиням по 0,01–0,05 г, собакам по 0,02–0,03 г. Проводять курс лікування йодистими препаратами. Застосовують антибіотики й сульфаніламідні препарати.

Профілактика спрямована на попередження інфекційних захворювань, порушень обміну речовин, недопущення механічних травм, переходу запалення із суміжних тканин, переохолодження, перегрівання, перевтомлення тварин.

Лекція 6. Функціональні та вегетативні нервові хвороби.

Стрес. Неврози.

Стрес (stress) – стан організму, який проявляється специфічним синдромом. Його визначають як сукупність загальних стереотипних відповідних реакцій організму на дію різних за природою сильних (надзвичайних, екстремальних) подразників.

Етіологія. Причина, яка викликає стрес, називається стресором, стрес-фактором. Залежно від причин розрізняють такі стреси:

- *кормовий*, який у тварин недостатньо вивчений. До стресорів відносять тривале голодування, періодичне недогодовування або перегодовування, годівлю недоброякісними брудними і мерзлими кормами, раптову зміну складу раціону та типу годівлі, незбалансованість раціонів, відсутність води тощо;

- *кліматичний* – це дія на організм кліматичних стресорів: вплив високих і низьких температур, радіації сонця, дощу і вітру,

атмосферного тиску та ін.;

- *технологічний* – пов'язаний з технологією виробництва. Прямий вплив стресорів проявляється при невідповідності технологічних процесів біологічним особливостям організму і його фізіологічним особливостям (розміщення тварин, формування груп із різних за масою і віком тварин, різні шуми та порушення режимів доїння, відпочинку тощо);

- *транспортний* – пов'язаний з перевезенням тварин і залежить від багатьох факторів: величини фізичного, психологічного та вестибулярного навантаження, відстані та тривалості транспортування, санітарно-гігієнічних умов тощо;

- *емоційно-больовий* – пов'язаний з проведенням ветеринарно-профілактичних і зоотехнічних заходів (лікування, взяття крові, кастрація, вакцинація, знерожування та ін.).

Патогенез і патолого-анатомічні зміни. Вплив на організм різних стресорів і розвиток в ньому адаптивних реакцій відбувається через гіпоталамо-гіпофізарно-адреналову і гіпоталамо-симпато-адреналову системи з участю катехоламінів (адаптаційних гормонів). Сельє (1936) розрізняв три стадії реакції-відповіді організму на дію стресорів: мобілізації (реакція тривоги), резистентності (адаптації) і виснаження.

Стадія тривоги - перша фаза стресу – розглядається як реакція, спрямована на мобілізацію захисних сил організму для протидії вредоносному агенту середовища. Вона характеризується продукуванням гіпофізом адренокортикотропного гормону, який діє на кору наднирників. В свою чергу наднирники збільшують виробку

кортикостероїдних гормонів, що підвищують загальну резистентність організму. В стадії тривоги відбувається зменшення маси і розмірів зобної залози, селезінки, лімфатичних вузлів і печінки. В організмі переважають дисимілятивні процеси. При дослідженнях крові виявляють нейтрофілію, яка супроводжується еозинопенією та лімфопенією. Проникливість кровоносних судин збільшується, і виникають крововиливи в слизовій оболонці травного каналу. Вважається, що ця стадія продовжується від 6 до 48 год. Потім вона переходить у II фазу стресу – *стадію резистентності*.

В *стадії резистентності* вирівнюються зрушення, які виникають в період тривоги. Обмін речовин набуває анаболічний характер з перевагою синтетичних процесів в організмі. Нормалізується вміст кортикостероїдних гормонів і лейкоцитів в крові. Стадія може продовжуватись від декількох годин/днів до декількох днів і навіть тижнів.

Остання фаза стресу – *стадія виснаження* – характеризується вичерпуванням адаптаційних можливостей організму. Кора наднирників, незважаючи на гіпертрофію, не виробляє достатньої кількості гормонів. Лімфовузли гіпертрофуються, виникає еозинофілія та лімфоцитоз. Розвиваються незворотні порушення обміну речовин, і тварина може загинути.

Стрес не можна розглядати як патологічний процес, який призводить до небезпеки організму, хоча при відповідних умовах стресовий стан може закінчитися летально.

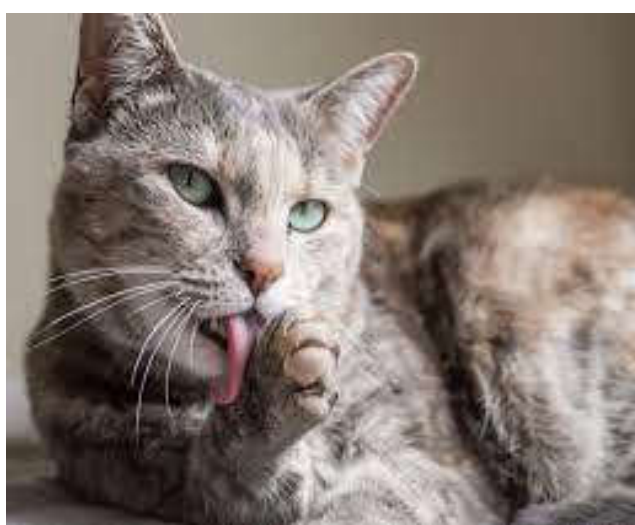
Стрес – це особливий біологічний доцільний стан організму, який сприяє мобілізації його захисних сил у протидії вредоносному

агенту.

При патолого-анатомічному дослідженні характерних змін не виявляють.

Симптоми стресу не є характерними. Спочатку помічають гіпотермію, гемоконцентрацію, зниження тону м'язів, а потім підвищення кров'яного тиску, порозність судин, розрив капілярів, крововиливи в слизові оболонки, депресію або збудження нервової системи. У тварин виявляють пригнічення, пронос, кров у фекаліях, сечі, зниження загальної резистентності. Все це призводить до масових респіраторних і шлунково-кишкових захворювань. У деяких тварин розвивається гострий шок при різкому занепаді серцевої діяльності, зниження кров'яного тиску із спазмом коронарних і мозкових судин. У стадії виснаження виявляють лімфоцитоз, еозинофілію, зниження кров'яного тиску, температури тіла, глікогену, підвищення вмісту молочної кислоти, порушення обміну речовин.

Стрес у *котів* проявляється по-різному: це можуть бути проблеми зі шкірою, сечовим міхуром та/або шлунково-кишковим трактом. Крім того, коти можуть випускати сечу за межами свого лотка з наповнювачем, видавати агресивні звуки, наприклад, ричати чи шипіти, ставитися вороже до людей чи інших тварин або надто інтенсивно вилизувати себе. Відомо, що коти, які відчують стрес, можуть надмірно вилизувати себе аж до утворення алопецій.

Надмірне вилизування себе аж до утворення alopecії

Поведінкові ознаки стресу у котів:

- ваш улюбленець часто та стрімко ховається у закутках та у темних місцях набагато частіше, аніж зазвичай;
- стає більш замкнутим, уникає контактів з членами родини;
- проявляє меншу толерантність до людей та тварин, поводить себе агресивно;
- має підвищену залежність від вас або членів вашої родини, виказує постійне бажання взаємодіяти, не полишаючи ні на хвилину;
- вагається або не бажає ходити у лоток;

- дуже часто ковтає або облизує язиком ніс;
- надто часто дряпає меблі;
- надмірно нявчить;
- шипить або гарчить;
- стає дуже пильним та підстрибує при кожному раптовому звуці або русі;
- зовсім не хоче гратися, хоча раніше був грайливим;
- не бажає заходити у власний дім/у кімнату/або на вулицю (за умови якщо котик раніше часто прогулювався надворі);
- присідає та виглядає напруженим;
- вуха часто затискає назад, або завертає їх донизу;
- дивиться на підлогу з нерухомим поглядом;
- незвично для його поведінки ходить, неспокійно кружляє по оселі;
- забруднює будинок ("мітить" у кутках, на ліжку, у взутті, на одязі, на килимі і т.п.);
- занадто часто та активно "миє" себе, або вичесує;
- вживає непродуктивні товари — наприклад, з пластику чи вовни;
- висловлює інші не характерні ознаки поведінки.

Ознаки, що стосуються стану здоров'я котів:

- порушення сну;
- блювота або діарея;
- пошарпана, скуйовджена шерсть;
- хронічні хвороби (стрес часто супроводжує погіршення фізичного стану тварини та впливає на її імунну систему);

- цистит/сечовипускання з кров'ю;
- закреп

Стрес у *собак* може бути короткочасним або хронічним. І симптоматика, і лікування у таких випадках помітно різняться. Якщо тварина прожила нетривалу стресову ситуацію, наприклад, одиночний похід до ветеринара чи у людні місця, навряд чи у неї виникне тривала апатія.

Короткочасний стрес проявляється зниженням активності, в'ялістю та відмовою від їжі. Однак зазвичай проходить такий стан самостійно протягом кількох днів. Вам достатньо просто проводити час з домашнім улюбленцем та використовувати позитивне підкріплення.

Якщо ж у тварини діагностовано хронічний стрес, тут все набагато серйозніше. Такий діагноз виникає внаслідок сильного потрясіння, яке пережив пес. Поява нових господарів, переїзд на нове місце проживання, знайомство з новим домашнім улюбленцем тощо. У хронічній стадії симптоми стресу у собак проявляються наступним чином:

- роздратованість та неспокій. У рухах тварини проявляється знервованість, собаці важко заспокоїтись та посидіти на одному місці, він не може розслабитись, постійно ходить з кутка у куток та нервується;

- гіперактивність. Собака сильно завиває, рухається хаотично;

- в'ялість та апатія. Це інша сторона медалі, яка також є симптомом стресу. До речі, надмірна активність та апатія можуть змінюватись раз у раз: собака то не може знайти собі місця, то

навпаки – не реагує, коли його кличуть їсти чи гратися. Пес може відмовлятися навіть від корму чи смаколиків, які до цього дуже любив;

- непослух. Тварина може гризти ваші речі, псувати меблі, не реагувати на команди та заборони;

- розчісування окремої ділянки тіла. У таких місцях часто зникає хутро, з'являються ранки та шрами;

- важке дихання та підвищене слиновиділення навіть у порід, які не схильні до вироблення великої кількості слини.

Породи собак, які найбільш схильні до стресу. Насправді всі породи собак можуть зіштовхнутися зі стресовим розладом. Однак існують окремі категорії тварин, особливо схильні до такого стану.

Найбільш вразливими вважаються декоративні породи – стрес у цуценяти даної категорії може виникнути навіть у буденній ситуації. Це пов'язано з тим, що маленькі тварини відчувають себе незахищеними, бояться будь-кого крупнішого за них, погано витримують гучні звуки та різкі рухи.

Також стрес у собак може виникнути у разі недостатньої фізичної активності. Особливо це стосується порід, які потребують тривалих прогулянок з активними фізичними вправами.

Перебіг і прогноз. Стадія мобілізації (реакція тривоги) триває від 6 до 48 год. Якщо стресор дуже сильний, то тварина гине в стадії тривоги протягом кількох годин чи днів. Коли стресор не проявляє подальшої дії і організм справляється з несприятливими наслідками, то розвиток стресу закінчується в стадії резистентності. У цій стадії нормалізується обмін речовин; стадія триває від кількох годин до

кількох днів і навіть тижнів. Тривала дія стрес-фактора (стадія виснаження) призводить до незворотних змін обміну речовин і загибелі тварини.

Діагноз ставлять з урахуванням анамнезу, симптомів і дослідження ступеня природної резистентності.

Терапія і профілактика. Лікувально-профілактичні заходи ґрунтуються на двох принципах: інженерно-технологічному, який передбачає створення сприятливих умов експлуатації тварин при максимальній оптимізації зовнішнього середовища; фармакологічному, що ґрунтується на застосуванні хімічних і гормональних препаратів, вітамінів, антибіотиків для активного впливу на перебіг стресових реакцій. З цією метою застосовують нейролептики, транквілізатори, седативні засоби, вітаміни А, D, Е, глюкозу.

Фармакологічні засоби не ліквідують стресового стану, а тільки сприяють кращій мобілізації захисних сил організму для протидії стрес-факторам. Тому необхідно забезпечувати тварин біологічно повноцінними кормом, створювати оптимальні гігієнічні режими, застосовувати досконаліші технології утримання і експлуатації, виводити породи тварин, стійких проти стресів.

Неврози (neuroses) – це хронічні захворювання, які характеризуються функціональними розладами вищої нервової діяльності без органічних змін тканин мозку тварини.

Залежно від ураження різних відділів нервової системи і симптомів неврози поділяють на центральні й вегетативні.

Етіологія. І.П. Павлов і його учні довели, що неврози

виникають при умовах зовнішнього середовища, які різко змінюються і призводять до перенапруження подразнювального та гальмуючого процесів, а також до порушення рухомості їх в організмі тварин.

Причинами неврозів можуть бути переляк, стомлення, напружене тренування і дресирування, грубе поводження з тваринами, транспортування, травми, сильні больові відчуття, незвичайні обставини, шуми працюючих механізмів, порушення мікроклімату, скупченість, часті перегрупування тварин. Вони можуть розвиватися як ускладнення інших хвороб нервової системи, при інфекційних, інвазійних захворюваннях, інтоксикаціях, порушеннях обміну речовин.

Патогенез і патолого-анатомічні зміни. Виникнення, ступінь виявленості, особливість неврозів залежать від типу нервової системи. Схильні до неврозу тварини, які легко збуджуються і важко заспокоюються. Етіологічні фактори призводять до перенапруження основних нервових процесів, зриву нервової діяльності. Зрив характеризується тим, що спочатку тварини однаково реагують на подразники будь-якої сили, а потім вони реагують тільки на легкі подразники, надалі реакцію викликає тільки негативний подразник і в кінці тварина не реагує на будь-який подразник. Це призводить до порушення функцій серцево-судинної, дихальної, травної і сечової систем. При неврозах характерних патолого-анатомічних змін не знаходять.

Симптоми дуже різноманітні й залежать від типу нервової системи, сили, тривалості й вибору етіологічного фактора. Виявляють

спотворений апетит, підвищену дратівливість, лякливість, агресивність. Потім помічають посилення безумовних рефлексів (шкірних), швидку стомленість нервової системи, судоми при незначних подразненнях. Одночасно розвиваються вегетативні дистонії (синусові аритмії, нестійкі блокади серця, ентералгія, артеріальна гіпертонія). Збудливість може швидко змінюватися пригніченням. Нерідко спостерігаються пароксизмальна тахікардія та інші порушення серцевого ритму.

Неврози можуть ускладнюватись гіпертонічною хворобою, бронхіальною астмою, виразковою хворобою шлунка.

Перебіг і прогноз. Перебіг хронічний. При усуненні причин і своєчасному лікуванні прогноз сприятливий.

Діагноз. Дані анамнезу, симптоми, хронічний перебіг хвороби дають змогу поставити діагноз.

Терапія. Тваринам забезпечують спокій, усувають причини, які діяли на організм і викликали неврози. Добре регулює нервові процеси сон, тому застосовують снодійні (барбітал, фенобарбітал), з лікарських засобів ефективні також бромисті препарати. Натрію, калію або амонію броміди призначають усередину в дозах: коням по 10–40 г, великій рогатій худобі по 15–50, дрібній рогатій худобі по 5–15, свиням по 5–10 г. Призначають вітаміни групи В: тіаміну бромід, рибофлавін, також катозал внутрішньом'язово, підшкірно коням та великій рогатій худобі 10–25 мл, свиням 2,5–10 мл, хутровим звірям 0,5– 2,5 мл, собакам 0,5–5 мл; тривіт (розчин для ін'єкцій) внутрішньом'язово або підшкірно коням та великій рогатій худобі 10–20 мл на одну голову, свиням 5–8 мл на одну голову, собакам та

котах 2–4 мл на одну голову.

При показаннях призначають серцево-судинні засоби, проводять симптоматичну терапію.

Профілактика. Не можна допускати грубого поводження з тваринами, їм слід створювати умови, які б не подразнювали нервову систему, усувати фактори, що викликають збудливість або перенапруження нервової системи, ліквідувати або зменшувати шуми працюючих механізмів, забрудненість навколишнього середовища. Перед транспортуванням тварин їм слід вводити антистресові препарати.

Питання для самоперевірки

1. Що таке сонячний удар, його етіологія?
2. Які симптоми сонячного удару?
3. Як профілактикувати сонячний удар?
4. Які симптоми теплового удару?
5. Як віддиференціювати сонячний удар від теплового?
6. Призначити лікування при тепловому ударі.
7. Які симптоми менінгоенцефаліту?
8. Призначити лікування при менінгоенцефаліті.
9. Етіологія і симптоми менінгомієліту?
10. Яка терапія і профілактика менінгомієліту?
11. Які є види стресів?
12. Який патогенез стресу?
13. У чому полягає профілактика стресу?

14. Причини і симптоми неврозів?

15. У чому полягають терапія і профілактика при неврозах?

Рекомендована література

1. Внутрішні незаразні хвороби тварин : навчальний посібник / М. І. Цвіліховський, В. І. Береза, В. С. Січкара та ін. Київ : Аграрна освіта, 2014. 613 с.
2. Внутрішні хвороби тварин : практикум / М. І. Цвіліховський, Н. І. Бойко, С. І. Голопура та ін.; за ред. М.І. Цвіліховського. Київ : ЦП КОМПРИНТ, 2016. 224 с.
3. Внутрішні хвороби тварин / В. І. Левченко, І. П. Кондрахін, В. В. Влізло та ін. ; за ред. В. І. Левченка. Біла Церква, 2012. Ч.1. 528 с.
4. Профілактика хвороб тварин : навчальний посібник / уклад. Д. М. Грінченко, Р. В. Северин. Харків: РВВ, 2022. 46 с. URL: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/7639/1/P_khvorob%20tvaryn_22.pdf
5. Пасовищний біогеоценоз : навчальний посібник / А. В. Іовенко, Л. П. Бондар, О. Т. Півень. Одеса : ТЕС, 2019. 84 с.

Навчальне видання

Внутрішні хвороби тварин

Курс лекцій

Укладач: **Іовенко** Артем Володимирович

Формат 60x841/16 Ум. друк. арк. 5,8

Тираж 10 прим. Зам. № _

Надруковано у видавничому відділі
Миколаївського національного аграрного університету
54020, м. Миколаїв, вул. Георгія Гонгадзе, 9

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №4490 від 20.02.2013р.

НОТАТКИ